

ПЕРЕКЛАД НЕПРЯМИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Пірог Інна Іванівна

канд. філол. наук, доц.

Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського,

Сапко Дмитро Олегович

студ.

Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського

Основним завданням дослідження непрямих мовленнєвих актів та процесу їх перекладу є окреслення певних закономірностей та створення відповідних класифікацій. Дане дослідження відкриває можливості упорядкування теорії непрямих мовленнєвих актів перш за все у перекладі, а також знаходить певні особливості непрямих мовленнєвих актів у німецькій мові.

Ключові слова: прагмалінгвістика, переклад, непрямий мовленнєвий акт, класифікація.

Прагматичні аспекти перекладу набувають усе більшої ваги в сучасних перекладознавчих студіях, зокрема, особливого значення набуває відтворення одного з найскладніших типів мовленнєвих актів – непрямих – з німецької мови на українську. **Актуальність** дослідження визначається важливістю проблематики відтворення непрямих мовленнєвих актів для перекладознавства, з одного боку, та відсутністю ґрунтовних та всебічних досліджень у сучасній німецькій мові, з іншого. **Мета** дослідження полягає у встановленні характерних особливостей непрямих мовленнєвих актів у сучасній німецькій мові та виявленні нових можливостей дослідження непрямих мовленнєвих актів у розрізі теорії перекладу. Об'єкт дослідження становлять непрямі мовленнєві акти, добрані з німецьких художніх текстів та їх переклад українською та російською мовами. Предметом дослідження є прагма-семантичні ознаки непрямих мовленнєвих актів в сучасній німецькій мові та способи їх відтворення українською. Наукова **новизна** дослідження полягає перш за все у порівняльному аналізі непрямих мовленнєвих актів у німецькій та українській мовах; дослідження ставить на меті створення нового напрямку дослідження непрямих мовленнєвих актів у контексті теорії перекладу.

Дж. Р. Серль визначає непрямий мовленнєвий акт як мовленнєву дію, що виникає за умови виникнення додаткової іллокуції у висловленні, тобто адресант має на увазі не лише те, що говорить, але також щось інше [Searle 1975, 46]. Таким чином висловлення *Können Sie mir bitte Salz übergeben?* не є квеситивом, а виступає у ролі непрямих мовленнєвих актів, головна пропозиція котрого: *Geben Sie mir Salz*. Дж. Остін так визначив природу непрямих мовленнєвих актів: при непрямому мовленнєвому акті головна інтенція адресанта полягає не у висловленні тієї чи іншої думки, не у повідомленні певного факту адресатові, а у спонуканні адресата до певної дії [Остін 1986, 28].

Досить часто непрямий мовленнєвий акт приймає саме форму питального речення, тобто квеситива. У німецькій мові таке вживання непрямих мовленнєвих актів достатньо поширене. У межах дослідження непрямих мовленнєвих актів у німецькій мові в цілому квеситиви складають переважну частку фактичного матеріалу. Непрямі

мовленнєві акти питального типу виражають прохання або вимогу та інше. Декілька типів питальних речень у німецькій мові допомагають надати при цьому необхідної емоційності даному проханням. Тобто, непрямий мовленнєвий акт виконує не лише функцію донесення інформації та вимоги або прохання до адресата, але також окреслює безпосереднє ставлення до цього питання адресанта [Конрад 1985, 356]. Таким чином, одне й те саме прохання може бути виражене у різні способи:

1) *Könnten Sie bitte das Fenster öffnen?*

Вживання кон'юнктива у третій особі множини ввічливій формі у поєднанні зі словом *bitte* вказує на найвищу міру ввічливості висловлювання. Вилучення одного з цих критеріїв буде знижувати рівень ввічливості.

2) *Könnten Sie das Fenster öffnen?*

Вилучене слово **bitte** робить дане висловлення нетиповим для німецької мови, адже усі елементи ввічливості присутні, проте більш широкий контекст може окреслити дане речення, як іронічне, цинічне, тощо. Тобто такий варіант непрямого мовленнєвого акту також можливий.

3) *Können Sie bitte das Fenster öffnen?*

Зниження рівня ввічливості досягається у даному прикладі вживанням звичайної форми замість ввічливого кон'юнктива.

4) *Können Sie das Fenster öffnen?*

Вилучення елемента *bitte* у даному випадку акцентує роздратованість адресанта, проте речення зберігає ввічливе ставлення до адресата.

5) *Kannst du (bitte) das Fenster öffnen?*

Такий варіант непрямого питального висловлювання можливий за умов приблизного рівноправ'я адресата та адресанта та відсутності субординації. Лише інтонація передасть емоцію адресанта у цьому випадку.

6) *Würdest du dieses Fenster öffnen?*

Вживання кондиціоналісу у поєднанні з другою особою однини призводить до породження найменш ввічливого висловлення.

Таким чином, ми виділили шість варіантів висловлення однієї й тієї ж пропозиції за допомогою непрямого мовленнєвого акту квеситива.

Проте не кожен мовленнєвий акт питальної форми, що несе у собі прохання можна назвати непрямим мовленнєвим актом. Для такого визначення висловлення має виконувати такі умови: мовленнєвий акт можна вважати непрямим, коли його пропозиція може бути отримана шляхом логічних суджень та аналізу мовного та позамовного контексту розмови [Макаров 2003, 388]. Тобто, якщо пропозицію мовленнєвого акту визначити неможливо, то дане висловлювання не можна вважати непрямим мовленнєвим актом.

У німецькій мові досить часто найближчий контекст непрямого мовленнєвого акту у формі квеситива включає речення-роз'яснення. Наприклад:

Steigen Sie jetzt aus? Lassen Sie mir bitte durch. [цит. за: Searle 1975, 37]

Würden Sie mich abschleppen? Mein Auto ist kaputt. [ibid]

Gibst du mir das Buch? Ich möchte es noch mal lesen. [ibid]

Такі уточнення не характерні для української мови. Також помітною відмінністю у мовленнєвих актах даного типу є наявність в українській мові заперечного модуля, котрий відсутній у німецькій мові.

Чи не подасте мені книгу?

Чи не закриєте вікно?

Для непрямого мовленнєвого акту відсутня категорія правильного / неправильного. Варто виділяти лише категорію вдалого / невдалого. Адже непрямий мовленнєвий акт має на меті спонукання адресата до певної дії у формі наказу або прохання. Саме виконання чи невиконання адресатом даної дії є індикатором вдалого чи невдалого вживання мовленнєвого акту. Таким чином основною метою вживання мовцем непрямого мовленнєвого акту є досягнення комунікативного успіху.

У німецькій мові непрямий мовленнєвий акт виконує не лише функцію прохання або спонукання. Такі мовленнєві акти служать для явного вираження особистого ставлення адресанта до сказаного. Вище наведені приклади варіантів обігравання однієї пропозиції непрямим мовленнєвим актом питального типу. У результаті проведеного нами аналізу було виявлено шість варіантів такого типу, кожен з яких передає певне ставлення адресанта до висловлювання або до адресата:

1) прохання:

Willst du denn nicht die Stiefel mitnehmen, Franz? [Remarque, 2006, 19]

2) спонукання:

Du kannst dieses Tier nicht toten, so ein kleines Kind, oder? [ibid]

3) наказ:

Arbeitet ihr nicht zu leise? [ibid]

4) передача емпатичності комунікативної ситуації:

Was würden wir geben, wenn wir zu ihnen zurück konnten?! [ibid]

5) ставлення мовця до висловлення:

Menschenskind, dann hast du ja auch für hundertfünfzig Mann Brot empfangen, was? [ibid]

6) ставлення мовця до оточення, комунікативної ситуації:

Wie reden Sie mit einem Unteroffizier? Sind Sie verrückt geworden? [ibid]

Проведене дослідження непрямих мовленнєвих актів квеситивів у німецькій мові показало деякі розбіжності у німецькій та українській мовах у сфері непрямих мовленнєвих актів. Таким чином, переклад текстів із непрямыми мовленнєвими актами не є дослівним та синтагматично рівноцінним, обов'язково відбуватимуться зміни, котрі не описані теорією перекладу. Розгляд теорії непрямих мовленнєвих актів у контексті теорії перекладу та окреслення перекладацьких проблем, пов'язаних із непрямыми мовленнєвими актами варто розпочати із явища імплікування інформації під час мовлення. Досить часто у мовленні відбувається імплікування інтенції адресанта [Searle 1975, 113]. Тобто, мовець не промовляє, не експлікує своєї іллокутивної мети.

"Nun mach deinen Bouillonkeller schon auf, Heinrich!"

"Erst müsst ihr alle da sein".

Wir sind alle da" [Remarque 2006, 8].

У наведеному прикладі остання репліка є класичним непрямим мовленнєвим актом. Репліка, що повідомляє кухаря про те, що усі на місці, насправді покликана

спонукати його до роздачі їжі. У представленому вище контексті важко визначити роль непрямого мовленнєвого акту – прохання або спонукання. Отже, для повного розуміння непрямих мовленнєвих актів мінімального контексту може не вистачати. Потрібно використовувати більш широке оточення.

Таким чином виявлення та розуміння непрямих мовленнєвих актів не завжди може бути простим. Досить важко розпізнавати непрямі мовленнєві акти у нерідній мові. Це часто призводить до непорозуміння у міжкультурному спілкуванні, що важливо не стільки для лінгвістики у цілому, як для перекладознавства [Макаров 2003, 135]. Ґрунтовні дослідження перекладу непрямих мовленнєвих актів не проводилися, хоча наша розвідка показала необхідність таких розробок. Структура перекладу непрямих мовленнєвих актів досить складна: експлікація смислу, передача семантики висловлення на іншу мову та кодування у конвенційну структуру цільової мови. Цільова мова не завжди матиме еквівалентну форму непрямого мовленнєвого акту. Переклади вищезгаданого прикладу на українську та російську мову доводять дане твердження.

"Nun mach deinen Bouillonkeller schon auf, Heinrich!"

"Erst müsst ihr alle da sein".

"Wir sind alle da" [Remarque 2006, 8].

"Ну насипай уже свій бульйон, Генріху!"

"Треба, щоб усі забралися".

"Так усі вже тут" [Ремарк 2010, 12]

"Насыпай свой бульон, повар!"

"Еще не все собралось".

"Не нуди, насыпай!" [Ремарк 1985, 9]

У першому випадку перекладач дещо втратив у змісті, але зберіг форму. Другий варіант перекладу базується на точній передачі змісту, але має місце втрата форми.

Проблема перекладу непрямих мовленнєвих актів полягає в тому, що не завжди можна знайти синтаксичний відповідник структурі, що вжита в ориґіналі. Ті пропозиції, котрі можуть бути виражені у німецькій мові непрямым мовленнєвими актами, у цільовій мові можуть виражатися лише прямо. Якщо перекладач знехтує даною інформацією, він може спотворити зміст у тексті перекладу до недопустимої норми. Досить часто єдиним варіантом перекладу непрямого мовленнєвого акту є його розкриття та кодування у цільову мову саме пропозиції.

Stehen dort nicht seine zwanzig Jahre? [Remarque 2006, 102]

Йому ж лише двадцять років! [Ремарк 2010, 114]

Теоретично переклад даного речення квеситивом також можливий, але такий переклад мав би звичайну форму запиту інформації. Більш широкий контекст, у котрому вжито речення, закриває лакунарність, котра виникає у цьому запитанні, тобто назвати даний мовленнєвий акт квеситивом не можна. Насправді пропозиція даної репліки містить здивування та підвищену експресію, що чітко передав перекладач. Відсутність у письмовому кодї репліки будь-яких ознак експресії (напри-

клад, знаку оклику) зумовлено структурою німецької мови, для котрої зайва експресія на письмі непитаманна. Саме це спричиняє досить часте вживання так званих риторичних запитань, непрямих мовленнєвих актів різного типу безпосередньо для підвищення експресії. Переклад таких конструкцій інколи стає проблемою, адже українська мова має більше можливостей експлікувати експресію на письмі. У даному випадку можливий переклад непрямого мовленнєвого акту ідентичною конструкцією, але при цьому необхідне графічне кодування підвищеної експресії або вживання текстової трансформації компенсації.

"Weshalb ist dann überhaupt Krieg?" [Remarque 2006, 216]

"А на біса тоді ця війна потрібна?!" [Ремарк 2010, 227]

Знак оклику після знаку питання підкреслює підвищену експресію речення. До того ж елемент компенсації *"на біса"* виправдовує використання такого розділового знаку.

Непрямий мовленнєвий акт у німецькій мові може передавати також подив. Для української мови таке вираження подиву нехарактерне, тож еквівалентний переклад у таких випадках неможливий

"Wer ist heute an der Front?"

"Deine Jungen".

"Meine?" [Remarque, 2006, 36]

"Кого сьогодні на фронт?"

"Твоїх бійців".

"Не можу повірити!" [Ремарк 2010, 41]

Отже, у ході дослідження було виділено шість варіантів непрямих мовленнєвих актів квеситивів у німецькій мові: для вираження прохання, спонукання, наказу, емпатичності ситуації, ставлення мовця до ситуації та до адресата. В українській мові непрямий мовленнєвий акт квеситив має менш широкі межі вживання, що призводить до виникнення проблем при перекладі. Таким чином проведене дослідження дало змогу зробити висновок: непрямий мовленнєвий акт у структурі німецької та української мов має досить різні ознаки, що призводить до складнощів під час перекладу таких конструкцій. Існуючі перекладацькі прийоми та трансформації не допомагають вирішити проблеми перекладу непрямих мовленнєвих актів, отже дана сфера потребує більш ґрунтовних досліджень саме у міжмовному порівнянні.

Проведенное исследование открывает новые возможности дальнейших научных разработок в области классификаций косвенных речевых актов и способов их перевода. Сравнительный анализ использования косвенных речевых актов в немецком и украинском языках показал наличие большого количества несоответствий, что открывает возможности новых исследований.

Ключевые слова: прагмалінгвістика, переклад, косвенный речевой акт, класифікація.

The research in the field of indirect speech acts showed the necessity to provide more effective theoretical base for indirect speech acts and their translation. So the research opened some new possibilities for scientific work in the field of indirect speech acts and their translation devices. The contrastive analysis of the use of indirect speech acts in German and Ukrainian also showed a lot of differences.

Key words: pragmalinguistics, translation, indirect speech act, classification.

Література:

1. *Конрад Р.* Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Руди Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. Сборник. – 1985. – №16. – С. 349 – 383.
2. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
3. *Остин Дж.Л.* Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. Сборник. – 1986. – №17. – С. 21–128.
4. *Searle John R.* Indirect speech acts / John R. Searle. – New York : Academic Press, 1975. – 167 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. *Remarque E.M.* Im Westen Nichts Neues / Erich Maria Remarque. – Hamburg: GrobVerlag, 2006. – 298 s.
2. *Ремарк Е.М.* На Західному фронті без змін / Еріх Марія Ремарк, переклад з німецької мови К.І. Главацька. – К.: ПринтСервіс, 2010. – 309 с.
3. *Ремарк Э.М.* На Западном фронте без перемен / Эрих Мария Ремарк. Пер. с нем. Ю. Н. Афонькина. – М.: А / О. "Книга и бизнес", 1992. – 538 с.